

Малинка М.М.

старший викладач,

Київський національний університет технологій та дизайну

**БАГАТСТВО МОВНОЇ ПАЛІТРИ
УКРАЇНСЬКОГО ХРОНОГРАФА XVI СТ.
ЯК ПРОЯВ МАЙСТЕРНОСТІ ПИСЬМЕННИКА**

Написання книги вимагає від письменника ґрунтовного знання теми, проблеми, ретельного продумування сюжету та композиції. Не менше значення для сприйняття твору має мова, багатству якої сприяє вдале використання тропів, стилістичних фігур тощо.

Саме завдяки вживанню різноманітних художніх засобів в Українському хронографі XVI ст. читач може не лише черпати з тексту морально-виховні принципи та естетичну насолоду, а дозволяє глибше розкрити зміст твору. Оскільки для хронографа характерний синкретизм, тобто поєднання кількох стилів (монументального та орнаментального), тому й не дивне нагромадження в межах тексту різноманітних тропів і стилістичних фігур.

Найчастіше у праці зустрічаємо епітети як художні, так і логічні. Логічні епітети служать для розділового значення, вказують на загальні властивості предметів [1, с. 134]. Наприклад, «горы велики» [2, с. 31], «храмы велики позлащены» [2, с. 31], «враты желѣзными» [2, с. 32].

На відміну від логічних, художні епітети допомагають сконцентрувати увагу на індивідуальних значеннях предмету або особи, надають образності висловленому. Наприклад, «страна мертва» [2, с. 31], «сномъ вѣчнымъ» [2, с. 32].

Крім звичайних епітетів, автор твору для уточнення певної художньої деталі використовує метафоричні та іронічні епітети. Зокрема для того, щоб підкреслити емоційний стан матері Гектора, яка передчуває загибель сина, у тексті твору використовується метафоричний епітет «плачющи молящися» [2, с. 40].

Поруч з епітетами велику групу становлять метафори. У хронографі зустрічаємося як із простими метафорами, так і з розгорнутими. У творі метафоричні конструкції сприяють динаміці руху, надають експресивної забарвленості. Розгорнутою метафорою «яко стрѣлою оударень бысть въ сердце» [2, с. 31] автор показує раптову смерть Олександра Великого від підступних дій македонського діяча Антипатора. Для розкриття пророчого сну, що віщує загибель Трої вжито розгорнуту метафору «и не останеть камень на камени» [2, с. 37]. Проста метафора «срамоту нанесеть» [2, с. 39] служить для застереження цареві Менелаю від брата Агамемнона щодо підступності людей, які ззовні здаються доброзичливими, відкритими, щирими.

Досить часто на сторінках хронографа зустрічаються порівняння. Так, героїв твору автор порівнює або з тваринами, або з небесними світилами. Це робиться з метою підкреслити велич персонажів або ж показати їхню ницість: Олександр – «козель, птица» [2, с. 14], Дарій – «сонце» [2, с. 16], «человѣкъ несмыслень, подобень скоту» [2, с. 19]. Крім підкреслень певних рис, учинків або рис характерів дійових осіб, порівняння допомагає донести до читача і трагічність історичних ситуацій. Зокрема, показуючи падіння древньої Трої, редактор нашого історико-літературного збірника використовує наступне порівняння: «яко вода влияшася множество вой Греческихъ» [2, с. 42]. Саме це порівняння дозволяє влучно показати всю міць, велич Еллади, воїни

якої могутні і кількість їх незліченна. Фактично, цим мовним засобом проектується падіння Іліона.

Схожим до порівняння є художній прийом аналогія, завдяки якому одні складні явища замінюються зображенням інших, подібних до них [1, с. 23]. Щоб підкреслити лихі наміри людини, автор проводить аналогію з орлом (як «однокривцем» крука), що дозволяє яскраво та образно висвітлити людську ницість: «орель еєсть твое лихо и мание, яко бо та птыца насилива и восхитница есть, и той грѣхъ озметъ твои очи, якы есть власть твоя и жена твоя» [2, с. 52].

Неоднозначність людської природи, подвійність буття, два боки однієї медалі розкривається в тексті за допомогою антитези. Цей мовний засіб спонукає читача вловлювати підтекст твору, вишукувати художні деталі, які дозволяють дивитися на будь-який образ хронографа не однобоко, а зважуючи всі позитивні і негативні риси чи то живої особи, чи небесного світила, чи каменя тощо. Наприклад: «Богъ – бѣсъ», «небесной лунѣ – луча солнечная», «зеленый камень – червленый камень» [2, с. 10].

Досить часто у тексті Українського хронографа XVI ст. показується поєднання на перших погляд несумісних речей, проте в контекст твору вони влітаються досить органічно. Це дозволяє підкреслити якусь певну деталь чи то характеру, чи то властивості художнього образу. Так, розкриваючи образ Ісуса Христа, автор вживає оксюморон «совершенъ человекъ» [2, с. 50], що дозволяє акцентувати увагу на людській подобі Сина Божого. Трактуючи образ Богородиці, наш хронікар використовує оксюморон «по рожествѣ пребысть Дѣва» [2, с. 50], чим наголошує на непорочності зачаття Спасителя з Назарету.

Таємничості творові, певної інтриги надає художній засіб антомазія. Це досягається завдяки вживанню назв певних літературних героїв або власних імен замість загальних [1, с. 31]: «Се агнець Божій», «Спас наш» [2, с. 56] (про Ісуса Христа), «Пасха» [2, с. 54] (про Тайну вечерю).

Не нехтує автор українського хронографа й апологією. Возвеличуючи полководця-елліна Олександра Великого, він уперто вихваляє його, чим показує власне захоплення цією постаттю: «Александр сладок въ языцѣ, благооувѣтливъ въ бесѣдѣ, непоколебимъ оумомъ, дароподатливъ паче мѣры человѣкомъ, дослготерпѣливъ къ сопрѣмающимъ, в судѣ праведень оукоряющихъ и клеветущихъ не послушаше, но едино ухо преклакаше клявещущему, другое же рукою загражаше» [2, с. 11].

Нагнітаючи ситуацію в творі, намагаючись привернути увагу читача, письменник акцентує увагу на фізичних органах людини, зображаючи їх як щось самостійно існуюче, тобто використовує відсторонення [1, с. 68]. Зокрема, у тексті зустрічаємо наступні приклади функціонування згаданого художнього засобу: «и се рука велика» [2, с. 24] (про Олександра Македонського); «Аще ли главу мою отсѣчеть, то духъ мой пріиметь владика, иже затвори въ плоти» [2, с. 25] (про недосконалість людського тіла і велич духу).

Увиразненню авторської думки сприяє нагромадження в межах одного речення епітетів, синонімів тощо [1, с. 20]. Наприклад, ампліфікація вживається, коли хронікар намагається закликати римлян, котрі на чолі з імператором Титом у 586 році вкотре руйнували Єрусалим, не проливати юдейської крові: «Но понеже вы согрѣшите къ Богу зело и не почтосте святіни его, но обесчествовасте ю и наполните кровей святыхъ, убисте Ананію,

архиерея великаго, и Захарію, челоуѣка праведца, и Амитаѣя с тремі сынами и ины многи избисте, межъ собою сѣкущеса, и исполните кровей Иеросалимъ и святая его оскверните, и нынѣ помилуйте домъ Божій и градъ святой Иеросалимъ, да не до конца опустѣеть, егоже и врази наши милуютъ и хотятъ мира, а вы раздоръ и сѣчу составляете» [2, с. 66].

Крім художніх засобів, у мові твору налічується величезний арсенал стилістичних фігур. Так, для показу безперервності подій у хронографі автор використовує зіткнення: «И пришедъ оттуду, поимъ воя, преиде рѣку Окианъ, чюдеса плодоносней той земли и житію Рахманскому. Рахмани бо суть родомъ Индіяне, живутъ отходяще по своей воли, яко черноризцы» [2, с. 27].

Щоб затаврувати спосіб життя Олександра і навернути його на новий світлий шлях, редактор уживає різкий гнівний виступ – інвективу [1, с. 166]: «О, Александре царю! Когда житіе, Богомъ данное тебѣ, безпечално хочещи имѣти, отверзи отъ себе волны печалей и изволи нашу жизнь и будещи блажен. Но вижу, ожидаютъ тебе Македони и Персы, да грады разорять и челоуѣки избиваютъ и имѣнія восхитятъ и на имя жалятъ зело, яко удержихъ тя» [2, с. 25-26].

З метою посилення цікавості до останнього походу Олександра Македонського, автор використовує ретардацію. Завдяки вставному оповіданню про особливості Індії, її легендарні багатства, котру намагався завоювати великий македонський володар [2, с. 22-23].

Не нехтує редактор і композиційним паралелізмом. Розповідаючи одночасно про вчинки Олександра Великого й останнього перського правителя Дарія, автор має можливість наочно показати читачеві різочу несхожість між цими двома постатями: стриманість у македонського полководця – амбіційність у перського владика,

відповідно толерантність – жорстокість, повагу до рівного супротивника – зверхність [2, с. 17] тощо.

Оповідючи про намагання царевича Ніколая вбити Олександра Македонського, наш книжник навмисно вживає інверсію, щоб надати виразного відтінку зображуваному: «Не толико же искаше побѣды Николай, елико искаше убити Александра за преже бившую брань, паче и за сие, еже Филипъ царь уби Николаева отца, Арка царя, в брани» [2, с. 8].

Нагнітанням подій у творі сприяють риторичні запитання, які змушують читача замислитися над глобальними проблемами. Для зображення трагедії жителів Єрусалима, автор вживає риторичні запитання, які спрямовані проти місцевих царів, що прагнуть урятувати власні життя, коли гине весь їхній єврейський народ. Римський полководець-завойовник Тит звертається до Симеона і Ханана: «Чему есть животь вашъ, яко градъ уже погибе и люди избиени? Можете ли создати градъ и люди воставити?» [2, с. 67-68].

Проаналізувавши мовну картину Українського хронографа XVI ст., варто наголосити, що автор використав у творі величезну кількість художніх засобів і стилістичних фігур. Розташування мовних засобів не хаотичне, а несе смислове наповнення, увиразнює думки письменника, підкреслює художні деталі, допомагає глибшому розкриттю образів.

Список використаних джерел:

1. Лесин В. Словник літературознавчих термінів / В. Лесин, О. Пулинець. – [3-е перероб. і доп. вид.]. – К.: Радянська школа, 1971. – 486 с.
2. Полное собрание русских летописей. – СПб.: Тип. М.А. Александрова, 1914. – Т. 22. – Ч. 2.: Хронограф западнорусской редакции. – 290 с.